

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

6 (406)

NOVEMBER – DECEMBER 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой

грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и WoS и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагадинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ISSN 1991-3494

Volume 6. Number 406 (2023), 514-531

<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.647>

ӨӘЖ 657.479.2

FTAMP 06.39.31

© **D. Muratova**^{1*}, **K. Abdykulova**¹, **J. Tenizbaeva**¹, **B. Sergazieva**²,
G. Kozhamzharova³, 2023

¹ Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty, Taraz, Kazakhstan;

² LLP «Scientific and Clinical Center for Cardiac Surgery and Transplantation»,

Taraz, Kazakhstan;

³ University of Turan Astana, Astana, Kazakhstan

E-mail: din_muratova@mail.ru

KAZAKHSTAN'S FINANCIAL STABILITY AND RISK ASSESSMENT CRITERIA

Muratova Diana — Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Law, Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty, Taraz, Kazakhstan

E-mail: din_muratova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1884-1145>;

Abdykulova Karlygash — Doctor in the profile of the Department of Finance and Accounting, Faculty of Economics and Law, Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty, Taraz, Kazakhstan

E-mail: abdykulova_787@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6616-8039>;

Tenizbaeva Jazira — doctor in the specialty Economics and Business, senior Lecturer of the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Taraz Regional University named after M.Kh.Dulaty, Taraz, Kazakhstan

E-mail: jazira_1980@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5306-3342>;

Sergazieva Bakytgul — Master of Economic Sciences, Chief Accountant, LLP «Scientific and Clinical Center for Cardiac Surgery and Transplantation», Taraz, Kazakhstan

E-mail: botasergazieva023@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7569-4316>;

Kozhamzharova Gulnur — Master of Finance, senior lecturer of the Department of Business Administration, University of Turan Astana, Astana, Kazakhstan

E-mail: gulnura712@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5213-0008>.

Abstract. Last year, the global economic system was shaken both financially and geopolitically. Consistently high inflation, tight monetary policy of countries at all levels of development, low economic growth in China and, of course, the geopolitical situation in the world. In the conditions of high turbulence of the global environment, the risks to the financial stability of countries, including Kazakhstan, have significantly increased. Adequate measurement, assessment and regulation of the stability of financial development are key components of the formation of an

effective macroprudential policy and coordination of this policy between countries. However, the analysis of materials on this topic shows that the work in this area is fragmentary. In this regard, the purpose of this study is to develop a methodology for diagnosing and regulating the sustainability of financial development based on a systematic approach. The study used systematic, comparative and GEO-analysis, econometric methods. As a result, new indicators have been developed to diagnose the financial development of countries. Criteria are proposed by which it would be possible to signal the need for countercyclical regulation tools. The novelty of the research lies in a systematic approach to the diagnosis and regulation of the sustainability of financial development. The systematic nature of the study is ensured by the use of the statistical apparatus of the System of National Accounts.

To achieve this goal, a hypothesis was put forward that the methodology for developing international requirements for the diagnosis and management of the sustainability of a country's financial development should be based on the principles of a systematic approach that can be implemented using the statistical basis of the System of National Accounts (SNA), reflecting all financial flows and their interrelationships at the national and global levels of the world economy.

Key words: financial stability, risks, assessment, criteria, economics, diagnostics and accounting, regulation.

© М.Б. Муратова^{1*}, К.А. Абдыкулова¹, Д.С. Тенизбаева¹,
Б.А. Сергазиева², Г.Е. Қожамжарова³, 2023

¹ М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан;

² ЖШС «Ғылыми-клиникалық кардиохирургия және трансплантология орталығы», Тараз, Қазақстан;

³ Тұран Астана университеті, Астана, Қазақстан.

E-mail: din_muratova@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ

Муратова Диана Балтабаевна – э.ғ.к., доцент м.а., «Қаржы және есеп» кафедрасы, «Экономика және құқық» факультеті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан
E-mail: din_muratova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1884-1145>;

Абдыкулова Карлығаш Асылхановна – «Қаржы және есеп» кафедрасының бейіні бойынша доктор, «Экономика және құқық» факультеті М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

E-mail: abdykulova_787@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6616-8039>;

Тенизбаева Джазира Сатыбалдиевна – «Экономика және бизнес» мамандығының бейіні бойынша докторы, «Экономика» кафедрасының аға оқытушысы, «Экономика және құқық» факультеті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

E-mail: jazira_1980@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5306-3342>;

Сергазиева Бакытгуль Абилхабаровна – экономика ғылымдарының магистрі, бас бухгалтер, ЖШС «Ғылыми-клиникалық кардиохирургия және трансплантология орталығы», Тараз, Қазақстан

E-mail: botasergazieva023@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7569-4316>;

Қожамжарова Гүлнұр Ерлікқызы – қаржы магистрі, «Іскерлік басқару» кафедрасының аға оқытушысы, Тұран Астана университеті, Астана, Қазақстан
E-mail: gulgura712@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5213-0008>.

Аннотация. Өткен жылы әлемдік экономикалық жүйеде қаржылық және геосаяси сипаттағы күйзелістер болды. Тұрақты жоғары инфляция, дамудың барлық деңгейіндегі елдердің қатаң ақша-несие саясаты, Қытайдағы экономикалық өсімнің төмендігі және, әрине, әлемдегі геосаяси жағдай. Жаһандық ортаның жоғары турбуленттілігі жағдайында елдердің, оның ішінде Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы үшін тәуекелдер айтарлықтай өсті.

Қаржылық дамудың тұрақтылығын барабар өлшеу, бағалау және реттеу тиімді макропруденциалдық саясатты қалыптастырудың және елдер арасындағы осы саясатты үйлестірудің негізгі компоненттері болып табылады. Алайда, осы тақырып бойынша материалдарды талдау осы саладағы жұмыс фрагментті екенін көрсетеді. Осыған байланысты бұл зерттеудің мақсаты жүйелік тәсіл негізінде қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау және реттеу әдістемесін әзірлеу болып табылады. Зерттеуде жүйелік, салыстырмалы және ГЕО-талдау, эконометрикалық әдістер қолданылды. Нәтижесінде елдердің қаржылық дамуын диагностикалау үшін жаңа индикаторлар әзірленді. Контрциклді реттеу құралдарының қажеттілігі туралы сигнал беруге болатын критерийлер ұсынылған. Зерттеудің жаңалығы қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау мен реттеуге жүйелі көзқараста жатыр. Зерттеудің жүйелік сипаты Ұлттық шоттар жүйесінің статистикалық аппаратын қолдану арқылы қамтамасыз етіледі.

Алға қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін елдің қаржылық дамуының тұрақтылығын диагностикалау мен басқаруға қойылатын халықаралық талаптарды әзірлеу әдістемесі әлемдік экономиканың ұлттық және жаһандық деңгейлеріндегі барлық қаржы ағындары мен олардың өзара байланыстарын көрсететін Ұлттық шоттар жүйесінің (ҰШЖ) статистикалық негізін пайдалана отырып іске асырылуы мүмкін жүйелік тәсіл қағидаттарына негізделуі тиіс деген гипотеза ұсынылды.

Түйін сөздер: қаржылық тұрақтылық, тәуекелдер, бағалау, критерийлер, экономика, диагностика және есеп, реттеу

© М.Б. Муратова^{1*}, К.А. Абдыкулова¹, Д.С. Тенизбаева¹, Б.А. Сергазиева²,
Г.Е. Кожамжарова³, 2023

¹ Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан;

² ТОО «Научно-клинический центр кардиохирургии и трансплантологии»,
Тараз, Казахстан;

³ Университет Туран Астана, Астана, Казахстан.

E-mail: din_muratova@mail.ru

ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ РИСКОВ

Муратова Диана Балтабаевна — к.э.н., доцент кафедры «Финансы и Учет», факультет «Экономика и права», Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан
E-mail: din_muratova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1884-1145>;

Абдыкулова Карлыгаш Асылхановна — доктор наук, кафедра «Финансы и учет», факультет «Экономика и права» Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан
E-mail: abdykulova_787@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6616-8039>;

Тенизбаева Джазира Сатыбалдиевна — доктор наук по специальности «Экономика и бизнес», старший преподаватель кафедры «Экономика», факультет «Экономика и права», Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан
E-mail: jazira_1980@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5306-3342>;

Сергазиева Бакытгуль Абилхабаровна — магистр экономических наук, главный бухгалтер, ТОО «Научно-клинический центр кардиохирургии и трансплантологии», Тараз, Казахстан
E-mail: botasergazieva023@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7569-4316>,

Кожамжарова Гульнур Ерликковна — магистр финансов, старший преподаватель кафедры «Бизнес администрирования», Университет Туран Астана, Астана, Казахстан
E-mail: gulnura712@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5213-0008>.

Аннотация. В прошлом году мировая экономическая система подверглась финансовой и геополитической турбулентности. Стабильно высокая инфляция, жесткая денежно-кредитная политика стран всех уровней развития, низкий уровень экономического роста в Китае и общая геополитическая ситуация в мире. В жестких условиях глобальной среды существенно возросли риски для финансовой стабильности стран, в том числе и Казахстана. Адекватное измерение, оценка и регулирование стабильности финансового развития являются ключевыми компонентами формирования эффективной макропруденциальной политики и координации этой политики между странами. Анализ материалов по данной теме показывает, что работа в этой области носит фрагментарный характер. В связи с этим целью данного исследования является разработка методологии диагностики и регулирования устойчивости финансового развития на основе системного подхода. В исследовании использовались системный, сравнительный и ГЕО анализ, эконометрические методы. В результате были разработаны новые индикаторы для диагностики финансового развития стран. Предложены критерии, с помощью которых можно было бы сигнализировать о необходимости инструментов контрциклического регулирования. Новизна исследования заключается в системном подходе к диагностике и регулированию устойчивости

финансового развития. Системный характер исследования обеспечивается применением статистического аппарата Системы национальных счетов.

Авторами была выдвинута гипотеза о том, что методология разработки международных требований к диагностике и управлению устойчивостью финансового развития страны должна основываться на принципах системного подхода, который может быть реализован с использованием статистической основы Системы национальных счетов (СНС), отражающей все финансовые потоки и их взаимосвязи на национальном и глобальном уровнях мировой экономики.

Ключевые слова: финансовая стабильность, риски, оценка, критерии, экономика, диагностика и учет, регулирование

Кіріспе

Соңғы уақытта елдердің қаржылық даму проблемаларына ғылыми және практикалық қызығушылық артып келеді. Бұл ішінара осы мәселелерді шешу арқылы елдер өздерінің ұлттық экономикаларын өздерінің қаржылық ресурстарымен қамтамасыз ете алады, басқа елдерге қаржы ресурстарын экспорттаудан қосымша кіріс алады, жаһандық қаржылық тәуекелдерге төтеп бере алады. Бұған елдердің қаржылық дамуының стратегиялық жоспарларының көбеюі дәлел *Australia, 2021; UK, 2021; Canada, 2021; Norway, 2019, Swiss, 2021; Russia, 2021*) және ғылыми жарияланымдар саны (*Sinha, Shastri, 2021; Gnanngnon, 2021; Nguyen, Su, 2021; Barra, Zotti, 2021; Ouyang et al., 2022; Slavinskaite et al., 2022*) осы тақырып бойынша. Алайда стратегиялық жоспарларды талдау олардың негізгі мақсаты осындай дамудың жүйелік тәуекелдерін ескермей ұлттық экономикалардың қаржы секторын дамыту болып табылатынын көрсетеді. Сонымен қатар, бірқатар басылымдарда атап өтілгендей (*Freixas, 2018*), қаржы секторының шамадан тыс өсуі қаржылық дағдарысты тудыруы мүмкін.

Бұл жағдай көбінесе қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау мен реттеудің халықаралық стандарттарының болмауына байланысты. Халықаралық қаржы институттары, оның ішінде Халықаралық валюта қоры, талдаудың белгілі бір бағыттарын ғана бөліп көрсетеді және реттеу шараларын енгізу кезінде ескерілетін көрсеткіштердің болжамды тізімін ұсынады (*Shkolnyk, 2021*). Осыған байланысты орталық банктер қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау және реттеу үшін тәуелсіз индикаторлар мен критерийлерді әзірлеуге мәжбүр. Бұл жекелеген елдердің даму ерекшеліктерін көрсететін әртүрлі әдістемелік конструкциялардың пайда болуына әкеледі (*Bank of Russia, 2019*). Осы жобалардан алынған тұжырымдар тұрақтылықты салыстыруды, тиісті мемлекеттік саясатты әзірлеуді және елдер арасындағы осы саясатты үйлестіруді қиындатады.

Қаржылық дамудың тұрақтылығын анықтау және реттеу мәселелері ғылыми қоғамдастықтың назарын аударды. Алайда, осы тақырып бойынша

ғылыми жарияланымдарды талдау бірқатар шешілмеген мәселелерді көрсетеді. Атап айтқанда, қаржылық дамудың тұрақтылығын түсіну және оны әлемдік экономиканың жаһандық деңгейінде өлшеу мен бағалаудың әмбебап индикаторларын анықтау туралы әлі күнге дейін консенсус жоқ. Қаржылық тұрақтылық үшін жаһандық тәуекелдерді, сондай-ақ нарықтық процестерге ұлттықтан жоғары және Үкіметтің араласуының шекаралары мен мерзімдерін тиісті түрде анықтау мәселесі шешілмеген күйінде қалып отыр. Осы сұрақтарға жауап табуға деген ұмтылыс осы зерттеуге түрткі болды.

Зерттеудің мақсаты жүйелік тәсілді қолдану негізінде қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау және реттеу әдістемесін әзірлеу болып табылады.

2022 жылы геосаяси белгісіздікке байланысты әлемдік экономиканың өсу қарқыны баяулады. Логистикалық тізбектердің бұзылуы және санкциялардың күшеюі энергия мен азық-түлік тауарларының бағасының өсуіне әкелді. Нарықтардағы бұл теңгерімсіздік инфляциялық қысымды нашарлатты. Дамыған елдердің орталық банктерінің инфляцияны тежеу үшін ақша-кредит саясатын қатаңдату жөніндегі әрекеттері әлемдік экономикалық өсу бойынша күтулерді азайтты, нәтижесінде 2022 жылы 3,5% құрады.

Дамыған экономикалардың негізгі ставкаларының өсуі инфляциялық күтулерді күшейте отырып, дамушы елдердің валюталарына қысым жасады. Қазақстан экономикасы да 2022 жылы рекордтық жоғары инфляцияға, монетарлық жағдайлардың қатаңдауына және валюталық құбылмалылыққа байланысты сын-қатерлерге тап болды. Мұнайдың жоғары бағасына қарамастан, ірі кен орындарында жөндеу жұмыстарына байланысты Өндіріс төмендеді. ЖІӨ өсімі 3,2%-ға дейін баяулады, бұл рекордтық астық жинау арқылы негізінен ауыл шаруашылығымен қолдау тапты.

Инвестициялық белсенділік 7,9%-ға дейін өсті, бірақ ЖІӨ-ге қатысты төмен болып қалды. 2022 жылы Қазақстанда Ұлттық Банктің инфляцияны тұрақтандыру және инфляциялық күтулерді азайту үшін базалық мөлшерлемені 16,75%-ға дейін көтеруді қоса алғанда, қаржылық тұрақтылықты қолдау үшін шаралар қабылданды. Сондай-ақ, Ұлттық Банк пен Қазақстан Үкіметі жеке тұлғалар үшін теңгедегі депозиттер бойынша өтемақыны көздейтін теңгелік салымдарды қорғау жөніндегі бағдарламаны іске қосты.

Материалдар мен әдістемелер

Әзірленген индикаторлар мен критерийлерді сынақтан өткізу OECD+ (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы) елдеріне қатысты 2007-2020 жылдар кезеңінде жүргізілді (Gospodarchuk, Zeleneva, 2022) тестілеу нәтижесінде қаржылық дамудың тұрақтылық деңгейі бойынша елдердің рейтингі құрылды. Бұл рейтингте көшбасшы елдер, сондай-ақ жүйелік тәуекелдерді тудыратын елдер бөлінді. Зерттеу сонымен қатар бірқатар елдердің контрциклді үстеме бағасын енгізудің құқықтық негіздерін бағалады.

Қаржылық дамудың тұрақтылығын анықтау қаржылық даму көрсеткіштерінің ауытқу амплитудасын есептеу арқылы циклдік компонентті анықтау негізінде

жүзеге асырылады. Қаржылық дамудың тұрақтылығын бағалаудың бұл тәсілі даму процестерінің динамикалық сипатымен түсіндіріледі.

Диагностика мен реттеудің жаңа жүйесінің бірқатар артықшылықтары бар – ол табиғатта өте өкілді және объективті, қолданудың кең спектріне ие. Бұл жүйені пайдалану ұлттық және жаһандық деңгейде қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау мен реттеудің күрделілігі мен сапасын арттыруға, сондай-ақ мемлекеттік шешімдер қабылдаудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Талдау нәтижелері мен талқылау

Әлемдік экономиканың ұлттық және жаһандық деңгейлеріндегі қаржылық тұрақтылықты диагностикалау және реттеу саласындағы зерттеу нәтижелерін талдау мыналарды көрсетеді.

Біріншіден, басылымдардың көпшілігі қаржы нарықтарының тұрақтылығы мен қаржы жүйелерінің тұрақтылығын диагностикалау мен реттеуге арналған. Қаржылық тұрақтылық тақырыбына тікелей қатысты басылымдар өте сирек кездеседі. Жарияланымдардан көрініп тұрғандай (Gospodarchuk, Zeleneva, 2022a), бұл қаржылық даму тұжырымдамасының белгісіз ғылыми мәртебесіне және жүйелік тәуекелдердің шамадан тыс жинақталуын білдіретін көрсеткіштердің фрагменттік сипатына байланысты болуы мүмкін.

Екіншіден, қаржы нарықтарының тұрақтылығын зерттеу негізінен екі бағытта жүргізіледі: пайыздық мөлшерлемелерді талдау негізінде (Freixas, 2018) және кредиттік цикл фазасын анықтау негізінде (Bank of Russia, 2019). Бұл ретте екінші бағыт шеңберінде кредиттік алшақтықтың немесе оның трансформацияларының циклдік компоненттерін бағалау модельдері, сондай-ақ ерте ескерту модельдері бөлінеді. Балама статистикалық сүзгілерді пайдалану бойынша ұсыныстар циклдік компонентті зерттеуде маңызды орын алады (Barrell et al., 2018).

Үшіншіден, қаржы жүйелерінің тұрақтылығын зерттеуде банк секторының тұрақтылығын талдау басым. Бұл талдау бұрыннан белгілі көрсеткіштер (Z-score) негізінде де, стресс-тесттерді әзірлеу арқылы да жүзеге асырылады (Lo Duca, peltonen, 2011).

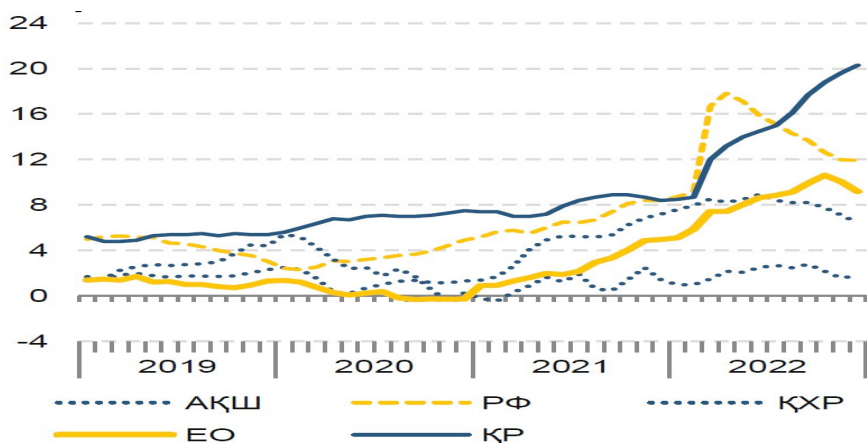
Төртіншіден, циклдарды тегістеу үшін қолданылатын реттеуші шаралардың тиімділігін зерттеу негізінен контрциклді таңбалауды (KM) енгізу үшін сигнал нүктелерін анықтауға тырысады (Uch, 2021). Сонымен қатар, жүргізілген зерттеулер фрагментті болып табылады және әдетте макропруденциалды шаралар бағытталған несиелеудің тар сегментімен шектеледі. Кейбір авторлардың пікірінше (Penkas, 2021), сигнал нүктелерін анықтаудың бұл тәсілі жеткілікті сенімді емес, өйткені талданған учаскеде байқалған динамика басқа сегменттердің динамикасымен өтелуі мүмкін.

Бесіншіден, қаржылық тұрақтылықты зерттеу негізінен таңдамалы бақылауларға негізделген. Үлгілерге әдетте жекелеген елдер немесе осындай елдердің шағын топтары кіреді. Бұл тәсіл макроэкономикалық жағдайлардың ерекшелігін, экономиканың ұйымдық құрылымын, қаржылық қызметтің

ауқымын, елдердің құндылықтары мен мақсаттарын көрсететін әртүрлі көрсеткіштерді, критерийлер мен алгоритмдерді қолдануды қамтиды, бұл салыстырмалы талдау жүргізуді және жүйелік тәуекелдерді генерациялау көздерін анықтауды қиындатады.

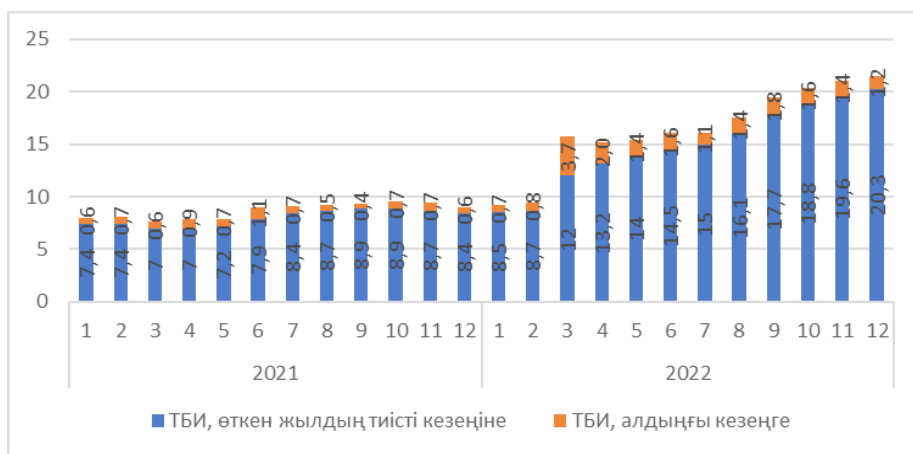
Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, бүгінгі күнге дейін жүргізілген зерттеулер қаржылық дамудың тұрақтылығын түсіну, өлшеу және бағалау тұрғысынан ерекшеленеді деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, бұл зерттеулер тұрақтылықты диагностикалау және реттеу объектілері мен субъектілеріне сегменттік тәсілге негізделген. Бұл сегментация кредиттік нарықты талдау кезінде, негізінен қаржылық емес корпорациялар мен жеке тұлғалардың шамадан тыс несиеленуін анықтау бөлігінде; экономиканың барлық секторларын талдауда емес, экономиканың банк секторын талдауда көрінеді; жекелеген елдердің немесе олардың шағын топтарының қаржылық тұрақтылығын талдау кезінде. Мұндай сегментация қауіпті, өйткені ол әлемдік экономиканың жаһандық деңгейіндегі қаржылық дамудың тұрақтылығы мен динамикасы туралы жалпы идеяны қалыптастыруға мүмкіндік бермейді, бұл мемлекеттік органдардың қарама-қайшы тұжырымдары мен ұсыныстарына әкелуі мүмкін.

Дамыған елдерде баға деңгейінің едәуір артуы және қаржы-несие саясатының қатаңдауы даму сатысындағы экономикаларға қысым жасайды. Бұл елдер әртүрлі осалдық факторларына тап болады, мысалы, Сыртқы қарыз қаражаттарына жоғары шығындар, тұрақты жоғары инфляция, тауарлар нарығындағы тұрақсыздық, жаһандық экономикалық перспектива мен геосаяси жағдайларға қатысты белгісіздіктің артуы. Әлемдегі баға деңгейінің өсуінің басталуы көбінесе ынталандырушы қаржы-несие саясатын ұзақ уақыт қолданумен, 2020-2021 жылдардағы пандемия кезіндегі фискалдық қолдау шараларымен, сондай-ақ 2021 жылы Азық-түлік бағасының айтарлықтай өсуімен түсіндіріледі. Өткен жылдың басында әлемдегі геосаяси оқиғалардың күшеюі, жеткізілім тізбегіндегі кейінгі бұзушылықтар және мұнай, газ және азық-түлік тауарлары бағасының өсуі өткен жылғы баға деңгейінің өсуінің қосымша факторларына айналды. Осылайша, 2022 жылы инфляция деңгейі әлемнің көптеген аймақтарында белгіленген мақсаттардан асып, соңғы онжылдықтардағы ең жоғары көрсеткіштерге жетті. Атап айтқанда, өткен жылы АҚШ-та бағаның шамамен 10%-ға, Еуропада 10,5%-дан және Қазақстанда 20%-ға өсуі байқалды (1-сурет). Сонымен қатар, әлемнің барлық бөліктерінде инфляциялық үміттер арта берді.

1-сурет – Инфляция динамикасы, ж/ж, т.ш.

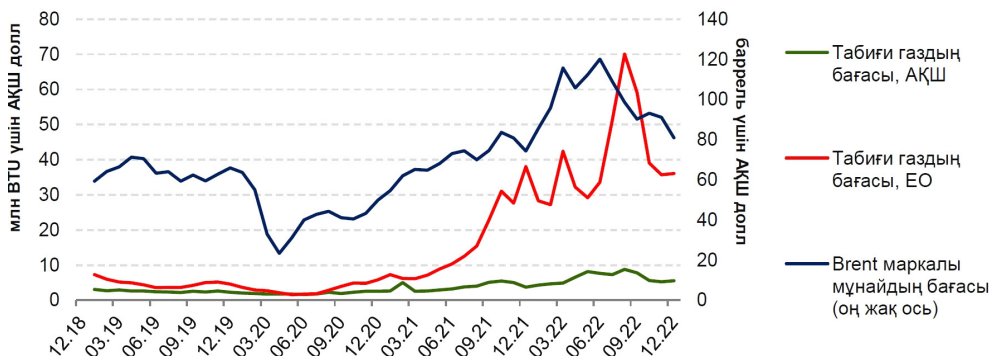
Инфляцияға қатысты үміттер жоғары деңгейде қалып, 2016 жылдан бастап өткен жылдың желтоқсанына дейін рекордтық деңгейге жетті. Осылайша, сауалнамаға қатысқандардың шамамен 70%-ы бағаның жедел өсуін немесе жыл бойына ағымдағы өсу қарқынын сақтауды көздеді. Инфляцияның үнемі жоғары деңгейі, әсіресе ең осал үй шаруашылықтары үшін үлкен проблема болып табылады және әлеуметтік шиеленіс қаупін арттыруы мүмкін.

2-сурет – Қазақстандағы инфляция динамикасы

Өткен жылдың бірінші тоқсанында мұнай бағасының өсуіне қарамастан, санкциялық риториканың қатаюы және Қазақстанда рубльдің айтарлықтай әлсіреуі аясында теңге бағамына қысым жасайтын шетел валютасына сұраныстың артуы байқалды. Мәселен, сол жылдың ақпан айының соңынан бастап теңге бағамының күрт әлсіреуі орын алып, наурыз айының ортасында АҚШ доллары үшін 512,17 теңге деңгейінде шыңына жетті (3-сурет). Өткен

жылдың мамыр айында теңге бағамы нығая бастады, бір АҚШ доллары үшін жылдық ең төменгі 414,79 теңгеге жетті. Ақпан айының соңында геосаяси шиеленіс күшейе түсті, рубльдің АҚШ долларына құбылмалылығы едәуір өсті, бұл теңге бағамының АҚШ долларына құбылмалылығына әсер етті. Сол жылдың екінші жартысының біртіндеп өсуімен құбылмалылық біртіндеп төмендеді.

3-сурет – Мұнай бағасы, АҚШ және ЕО газ бағасы

2022 жылы Қазақстанда теңгенің тартымдылығын арттыруға және валюта нарығын тұрақтандыруға бағытталған қаржылық тұрақтылықты қолдау үшін түрлі шаралар қабылданды. Мысалы, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі орта мерзімді перспективада инфляциялық фонды тұрақтандыру және инфляциялық күтулерді төмендету мақсатында 2022 жыл ішінде базалық пайыздық мөлшерлемені 9,75%-дан 16,75%-ға дейін ұлғайтты.

Елдің қаржылық тұрақтылығын бағалау үшін қаржылық даму тұрақтылығының индикаторларын, қаржылық даму тұрақтылығының циклдік құрамдас бөлігін бағалауды және елдердің қаржылық дамуындағы тәуекел аймақтарын анықтауды қоса алғанда, әртүрлі көрсеткіштер қолданылады.

Жасалған болжамдарды ескере отырып, елдердің қаржылық дамуының тұрақтылығының индикаторы ретінде елдердің қаржылық даму динамикасын айқындау үшін «қаржылық даму индексінің өсу қарқыны» көрсеткіші пайдаланылады. Бұл көрсеткіш (1) формула бойынша есептеледі:

$$GR_{FDI} = I_n / I_{n-1} - 1 \quad (1)$$

қайда:

GR_{FDI} – қаржылық даму индексінің өсу қарқыны,

Қаржылық даму индексі,

n – кезең нөмірі.

$$I = FA / P \quad (2)$$

қайда:

FA – отандық экономиканың және әлемнің қалған бөлігінің қаржылық активтері,

P – ел халқы.

Қаржылық даму динамикасындағы циклдік компонентті есептеу тәуекелдердің артық жинақталуын анықтауға мүмкіндік беретін нақты және тепе-теңдік процестерінің арақатынасы негізінде жүзеге асырылады:

$$I_{SFDi} = GR_{FDi} - TGR_{FDi} \quad (3)$$

$$TGR_{FDi} = a \cdot i + b \quad (4)$$

қайда:

I_{SFDi} – қаржылық даму тұрақтылығының индексі,

TGR_{FDi} – қаржылық даму индексінің өсу қарқынының серпіні,

a, b – тренд теңдеуінің параметрлері,

i – жыл нөмірі,

n – бақылау кезеңдерінің саны.

Әлемдік экономиканың қаржы секторында тәуекелдердің артық жинақталуын айқындау үшін 1-кестеде көрсетілген елдердің қаржылық дамуындағы тәуекел аймақтарын сәйкестендіру өлшемшарттарын пайдалану ұсынылады.

1-кесте - Қаржылық тұрақтылық критерийлері

Тұрақтылық деңгейі	Критерий	Тәуекел аймақтары	Реттеу аймақтары
Жоғары	$0 \leq ID < k1$	Тәуекелсіз аймақ	Антициклді шаралар қажет емес
Орташадан жоғары	$k1 \leq ID < k2$		
Орташа	$k2 \leq ID < k3$	Бейтарап аймақ	
Орташадан төмен	$k3 \leq ID < k4$	Тәуекелді аймақ	Антициклді шаралар қабылдау қажеттілігі
Төмен	$k4 \leq ID $		

Критерий I_{SFDi} модальды мәндері индикаторлары 5 интервалға бөлінген. Бұл аралықтар қаржылық дамудың тұрақтылық деңгейіне сәйкес келеді: жоғары, орташадан жоғары, орташа, орташадан төмен, төмен. Өлшемшарттардың сандық мәндері ұлттық экономикалардың қаржылық дамуын контрциклдік реттеу саласындағы халықаралық қаржы ұйымдарының (Базель III) ұсынымдарына сәйкес белгіленуге тиіс. Осы нұсқауларға сәйкес, гар мәндерін 2-ден 10 пайыздық тармаққа дейін арттырған кезде контрциклді үстеме бағаны енгізу ұсынылады.

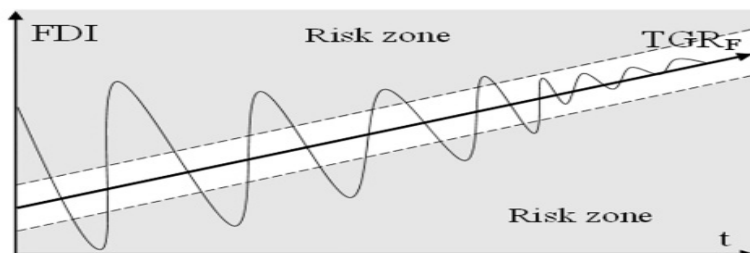

Fig 1. Regulatory zones (risk zones). Source: authoring.

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277610.g001>

4-сурет – Реттеу аймақтары (тәуекел аймақтары)

Осы статистикалық мәліметтер негізінде талданатын елдердің қаржылық даму индекстерінің (GR_{FDI}) 2008-2020 жылдар кезеңіндегі өсу қарқыны анықталады және TGR_{FDI} трендтері құрылды.

Қаржылық дамудың тұрақтылық индекстері негізінде елдердің рейтингі 2020 жылы құрылды. Рейтингті құру кезінде қаржылық тұрақтылықтың ең жақсы мәндері индекстердің ең төменгі мәндеріне (I_{SFDi}), ал ең нашар жағдайда – ең жоғары мәндерге сәйкес келетін критерий қолданылды.

Елдер рейтингін талдау мынаны көрсетті. 2020 жылы қаржылық даму тұрақтылығы бойынша елдердің алғашқы бестігіне Люксембург (0,12), Чехия (1,46), Ирландия (2,32), АҚШ (2,95), Мексика (3,65) кірді. Рейтингте екінші орында Жапония (12,85), Швеция (14,56), Литва (15,11), Греция (16,74), Венгрия (22,56) болды. Үшіншіден, көшбасшы елдің (Люксембург) және рейтингті жабатын елдің (Венгрия) қаржылық дамуының тұрақтылығы деңгейінде айтарлықтай алшақтық бар.

Әлемдік экономиканың қаржы секторында тәуекелдердің артық жинақталуын анықтау үшін елдерді тұрақтылықтың бес деңгейіне бөлетін «тәуекелдер картасы» әзірленді: жоғары, орташадан жоғары, орташа, орташадан төмен, төмен (2-кесте).

2-кесте – OECD+ елдерінің қаржылық тұрақтылық деңгейлері

Тұрақтылық деңгейі	Критерий
Жоғары	$0 \leq ID < 2.0$
Орташадан жоғары	$2.0 \leq ID < 4.0$
Орташа	$4.0 \leq ID < 6.0$
Орташадан төмен	$6.0 \leq ID < 8.0$
Төмен	$8.0 \leq ID $

Тұрақтылық деңгейлері 2 нүктелік қадаммен қалыптасты. Қадам өлшемі келесі ойлар негізінде таңдалды.

Критерийдің минималды мәні ($|ID|$) нөлге тең, қаржылық тұрақтылық индексінің нақты мәнінің оның тепе-теңдік мәнімен сәйкестігін сипаттайды. Критерийдің максималды мәні ($|ID|$) 8,0 баллға тең, «төмен деңгейдегі» тұрақтылық диапазонының төменгі шекарасын сипаттайды. Базель III-нің ұсыныстарына және оларды әртүрлі елдерде қолдану тәжірибесіне сәйкес, циклдік компоненттің нақты мәндерінің тепе-теңдік деңгейінен салыстырмалы түрде ұзақ уақыт аралығында (кемінде 4 тоқсан) 2-ден ауытқуы бұл контрциклдік үстеме енгізудің сигналы. Осылайша, циклдік компоненттің тепе-теңдік деңгейінен жылдық ауытқуы 8,0 құрайды. Индикаторлардың ең төменгі шекті мәндерінің айырмашылығына және осы шекті мәндердің ішіндегі интервалдар санына (4 интервал) сүйене отырып, «тәуекел картасындағы» қадамның мәні 2% құрайды.

Тәуекелдер картасының көмегімен OECD+ елдерінің 2018-2020 жылдардағы қаржылық дамуының тұрақтылығына салыстырмалы талдау жүргізілді.

Тұтастай алғанда, қаржылық тұрақтылық динамикасын талдау OECD+

елдерінің дағдарыс құбылыстарына төзімді болғанын көрсетеді. Бұл көбінесе орталық банктердің реттеу шараларын қатаңдатуына байланысты. Атап айтқанда, қарастырылып отырған кезеңде көптеген елдер контрциклді үстеме бағаны енгізу туралы шешім қабылдады.

Сонымен қатар, осы зерттеуде әзірленген критерийлерді қолдану контрциклді белгілеуді енгізу әдістемесі мен практикасы арасындағы қайшылықтарды болдырмайтынын атап өткен жөн.

Әзірленген критерийлерге сәйкес, контрциклдік үстеме 13 елдің 10 енгізілуі керек еді. Шын мәнінде, 10 ел контрциклді үстеме бағаны енгізуге шешім қабылдады. Алайда, елдердің жалпы санының сандық конвергенциясына қарамастан, екі ел арасында айырмашылықтар бар. Атап айтқанда, әзірленген критерийлерге сәйкес, Словакияда контрциклдік үстеме енгізілмеуі керек еді. Бұл елдің орталық банкінің шешімін тұрақтылық индексі реттеу шараларының шекарасына жақын келгендігімен түсіндіруге болады (6,0). Керісінше, әзірленген критерийлерге сәйкес, Швейцария контрциклді үстеме бағаны енгізуі керек еді, бірақ ол орындалмады. Нәтижесінде Швейцарияның тұрақтылық индексі 2020 жылы (-10,86 пунктке) дейін төмендеді. Осылайша, әзірленген критерийлерді қолдану реттеуші шараларды енгізу үшін сигналдық нүктелерді орталық банктердің шешім қабылдау тәжірибесіне сәйкес келтіруге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде елдердің қаржылық дамуын диагностикалау үшін жаңа индикаторлар жасалды. Әзірленген көрсеткіштер мен критерийлердің артықшылығы-олар неғұрлым өкілді, өйткені олар ұлттық шоттар жүйесінде көрсетілген ішкі және сыртқы қаржы ағындарының барлық спектрін қамтиды. Өкілдіктің артуы елдердің қаржылық тұрақтылығын дәлірек өлшеуге және орталық банктер ескермейтін қосымша тәуекелдерді анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеуде ұсынылған қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау және реттеу критерийлері жаһандық ауқымда «тәуекел карталарын» қалыптастыруға және контрциклдік шаралардың қажеттілігін білдіретін реттеуші аймақтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ретте реттеу шаралары қаржылық орнықтылық индексінің оң және теріс мәндеріне қарай саралануы тиіс деген ереже бөлінді. Қаржылық дамудың тұрақтылығын реттеуге мұндай тәсіл алғаш рет ұсынылды және орталық банктердің контрциклдік реттеу шараларын енгізу әдіснамасы мен практикасын үйлестіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осы тәсіл негізінде анықталған «сигналдық нүктелер» әмбебап болып табылады, яғни. барлық елдерге бір уақытта қолданылады. Бұл оларды диагностика және қаржылық дамудың тұрақтылығын реттеу саласындағы халықаралық стандарттарды әзірлеу алаңы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде алынған нәтижелер контрциклдік шараларды енгізу үшін негізгі нұсқаулық ретінде пайдаланылатын Базель алшақтығының төмен тиімділігін түсіндіре отырып, зерттеу нәтижелерін толықтырады. Зерттеу

сонымен қатар контрциклді капиталды реттеуді алдын-ала қолдану шамадан тыс оптимистік күтулерден туындаған көтерілу мен құлдырау циклдарын жеңілдетуге көмектеседі деген тұжырымдарды қолдайды.

Айта кету керек, зерттеу жаһандық тәуекелдердің көздерін (тұрақтылық деңгейі төмен елдер) анықтауға және осы негізде реттеуші талаптарды жетілдіруге мүмкіндік беретін елдердің қаржылық дамуының тұрақтылығын өлшеу мен бағалаудың толыққанды жүйесіне қойылатын талаптарды стандарттау жолындағы алғашқы қадам болып табылады. Осы бағыттағы келесі қадамдар келесі міндеттермен байланысты болуы мүмкін.

Біріншіден, зерттеу қаржылық даму индексі ЖІӨ-ге емес, халыққа қатысты өлшенуі керек деп болжайды. Себебі халық саны ЖІӨ-мен салыстырғанда дағдарыс құбылыстарына төзімді және олардың есептеулерінде әдіснамалық сәйкессіздіктер жоқ көрсеткіш болып табылады. Сонымен қатар, бұл көрсеткішті бүкіл халықты емес, оның экономикалық белсенді бөлігін пайдалану арқылы нақтылауға болады.

Екіншіден, зерттеу жылдық деректер негізінде елдің қаржылық активтерінің уақыт қатарын талдайды. Сонымен қатар, қаржы активтерінің шамасы туралы деректерді орталық банктер тоқсан сайын жариялайды. Тоқсандық деректер негізінде қаржылық дамудың тұрақтылығын талдау осы зерттеуде алынған нәтижелерді нақтылауға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, зерттеуде орталық банктер мен ғылыми жарияланымдардың жекелеген авторлары елдердің қаржылық тұрақтылығының тепе-теңдік деңгейін есептеу кезінде қолданатын сүзгілер қолданылмады. Себебі сүзгілер әдетте өлшеу жиілігі жоғары деректерді талдауда қолданылады. Дегенмен, тоқсандық деректер негізінде циклдік құрамдас бөлікті анықтау үшін сүзгілерді пайдалану қосымша зерттеулер үшін перспективалы бағыт болып табылады.

Төртіншіден, зерттеуде OECD+ елдеріне қатысты елдердің қаржылық дамуының тұрақтылық деңгейлерін қалыптастыру критерийлері есептелген. Жаһандық масштабта жаңа көрсеткіштер жүйесін пайдалану үшін критерийлерді есептеуді нақтылау қажет. Ол үшін әлемнің барлық елдері бойынша немесе осы елдердің өкілдік үлгісі бойынша қаржы активтерін талдау қажет.

Бесіншіден, елдің қаржылық дамуының орнықтылығының бірыңғай көрсеткішіне қатысты индикаторлар мен өлшемшарттардың жаңа жүйесі әзірленіп, сынақтан өткізілді. Қаржы құралдары мен экономика секторлары тұрғысынан тұрақтылықты талдау зерттеуге жақсы қосымша бола алады және әлемдік экономиканың қаржы секторында жүйелік тәуекелдердің қалыптасуы туралы неғұрлым толық көрнекі түсінік алуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Елдердің қаржылық дамуының тұрақтылығын өлшеу, бағалау және реттеу қаржылық тұрақтылықты зерттеудегі өте өзекті және салыстырмалы түрде жаңа бағыт болып табылады. Осы бағытта жүргізілетін зерттеулердің ерекшелігі олардың фрагменттік сипаты болып табылады, бұл қолданыстағы

әдіснамалық база негізінде қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау мен реттеудің халықаралық стандарттарын әзірлеуге мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты бұл зерттеудің мақсаты жүйелік тәсіл негізінде қаржылық дамудың тұрақтылығын диагностикалау және реттеу әдістемесін әзірлеу болып табылады.

Зерттеу нәтижесінде елдердің қаржылық дамуын диагностикалау үшін жаңа индикаторлар жасалды. Олар елдердің қаржылық активтері туралы ҰШЖ деректерін пайдалана отырып, жүйелі тәсілге негізделген. Қаржы құралдарының барлық спектрі бойынша қаржы ағындарын (ішкі және сыртқы) бір мезгілде есепке алу қаржылық даму мен оның тұрақтылығын өлшеудегі жаңа бағыт болып табылады. Әзірленген индикаторлар тұрақтылыққа салыстырмалы талдау жүргізуге және қаржылық дамудың тұрақтылық деңгейі бойынша елдердің рейтингтерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, OECD+ елдерінің қаржылық дамуының тұрақтылығын салыстырмалы талдау мыналарды анықтауға мүмкіндік берді.

Біріншіден, елдер қаржылық даму бағытын көрсететін тенденциялардың сипатымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, тенденциялардың өсу сипаты Дания, Эстония, Венгрия, Ирландия, Израиль, Литва, АҚШ сияқты елдерде айқын көрінеді. Жедел қаржылық дамуға байланысты бұл елдер болашақта жаһандық қаржылық тұрақтылық үшін тәуекел көздеріне айналуы мүмкін.

Екіншіден, елдердің қаржылық дамуы құбылмалылықпен ерекшеленеді. Ең құбылмалы Дания, Эстония, Израиль, Корея, Латвия, Литва, Нидерланды, Ресей, Словакия, Словения, Испания, Швеция, Швейцария. Бұл елдердің бұл тобы әлемдік экономиканың қаржылық дамуының тұрақтылығы үшін тәуекел көзі болып табылатынын көрсетеді.

Үшіншіден, елдер дағдарыстарға әр түрлі жауап береді. Мысалы, пандемиялық 2020 жылы Люксембург пен Мексикада тұрақтылық индексінің теріс мәні байқалды, ал максималды оң мән Грецияда, Венгрияда, Литвада байқалды.

Төртіншіден, ЭЫДҰ+ елдері қаржылық дамудың тұрақтылығын реттеудегі тиімділігімен ерекшеленеді. Реттеудің тиімділігін арттырудың мысалы Канада, Чили, Люксембург, Мексика, Жаңа Зеландия, Норвегия болып табылады. Тиімділіктің төмендеуіне Венгрия, Үндістан, Израиль, Литва, Испания мысал бола алады.

Елдердің рейтингі және оның талдауы көрсеткендей, 2020 жылы қаржылық тұрақтылық бойынша көшбасшылар Люксембург, Чехия, Ирландия, АҚШ, Мексика болды. Рейтингтегі ең төменгі позицияларды Жапония, Швеция, Литва, Греция, Венгрия иеленді. Үшіншіден, көшбасшы елдің (Люксембург) және рейтингті жабатын елдің (Венгрия) қаржылық дамуының тұрақтылығы деңгейінде айтарлықтай алшақтық бар. Бұл 22 ұпайдан жоғары.

Әзірленген критерийлер OECD+ елдері үшін «тәуекел карталарын», «тәуекел аймақтарын» және «реттеу аймақтарын» қалыптастыруға, сондай-ақ олардың белсенді және тактикалық сипатын ескере отырып, қарсы циклдік

шараларды енгізудің сигналдық нүктелері мен уақытын анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеудің бұл бөлігі орталық банктер ескермейтін қосымша тәуекел көздерін анықтады. Атап айтқанда, контрциклдік үстеме Швейцарияда 2019 жылдан бастап енгізілуі керек еді. Бұл елдің Орталық Банкі шешім қабылдамағандықтан, 2020 жылы Швейцариядағы қаржылық дамудың тұрақтылық деңгейі 2018 жылмен салыстырғанда 1,13-ке төмендеді.

Жалпы, көрсеткіштер мен критерийлердің жаңа жүйесін сынақтан өткізу олардың практикада қолданылуын растады және контрциклді реттеу бойынша шешім қабылдау әдістемесі мен практикасын үйлестіруге мүмкіндік берді.

ӘДЕБИЕТТЕР

Australia (2021). Australian securities & investments commission. ASIC Corporate Plan 2021–2025. // <https://asic.gov.au/media/qzcaljce/asic-corporate-plan-2021-25-focus-2021-22-published-26-august-2021.pdf>.

Bank of Russia. (2019). On determining the stage of the credit cycle and the procedure for establishing a national counter-cyclical capital surcharge. Report for public consultation. // https://cbr.ru/Content/Document/File/72455/Consultation_Paper_190617.pdf

Barra C., Zotti R. (2021) – Barra C., Zotti R. Financial stability and local economic development: the experience of Italian labour market areas. *Empirical Economics*, 62. Pp.1951–1979. <https://doi.org/10.1007/S00181-021-02071-X>

Barrell R., Karim D.O., Macchiarelli C. (2018) – Barrell R., Karim D.O., Macchiarelli C. Towards an understanding of credit cycles: do all credit booms cause crises? *The European Journal of Finance*, 26(10). Pp. 978–993. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2018.1521341>

Canada (2021). Investment Industry Regulatory Organization of Canada. IIROC Priorities for 2022. // <https://www.iiroc.ca/news-and-publications/notices-and-guidance/iiroc-priorities-2022>.

Freixas X. (2018). – Freixas X. Credit Growth, Rational Bubbles and Economic Efficiency. *Comparative Economic Studies*, 60. Pp. 87–104. <https://doi.org/10.1057/s41294-018-0054-8>

Gnangnon S. (2021). – Gnangnon S. Effect of poverty on financial development: Does trade openness matter? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 82. Pp. 97–112. <https://doi.org/10.1016/J.QREF.2021.08.002>

Gospodarchuk G.G., Zeleneva E.S. (2022). – Gospodarchuk G.G., Zeleneva E.S. Stability of financial development: Problems of measurement, assessment and regulation. *PLOS ONE*, 17(11). Pp. 1–15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277610>

Gospodarchuk G., Zeleneva E. (2022a) – Gospodarchuk G., Zeleneva E. Assessment of Financial Development of Countries Based on the Matrix of Financial Assets. *Economies*, 10. Pp. 1–21. <https://doi.org/10.3390/economies10050122>

ҚР ҰБ. (2023). Қаржылық тұрақтылығы туралы есебі 2022. // <https://nationalbank.kz/kz/news/otchet-o-finansovoy-stabilnosti/rubrics/2094>.

Lo Duca M., Peltonen T. (2011). – Lo Duca M., Peltonen T. Macro-Financial Vulnerabilities and Future Financial Stress-Assessing Systemic Risks and Predicting Systemic Events. *Macroeconomics: Aggregative Models eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1803075>

Nguyen C.P., Su D.T. (2021). – Nguyen C.P., Su D.T. Easing economic vulnerability: Multidimensional evidence of financial development. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 81. Pp. 237–252. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.06.007>

Norway (2019). Financial Supervisory Authority of Norway. Finanstilsynet’s strategy for the period 2019–2022. // <https://www.finanstilsynet.no/en/news-archive/press-releases/2019/finanstilsynets-strategy-for-the-period-2019-2022/>.

Ouyang Z., Dou Z., Wei L., Vasa L. (2022). – Ouyang Z., Dou Z., Wei L., Vasa L. Nonlinear spillover effect of US monetary policy uncertainty on China’s systematic financial risks. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2). Pp. 364–381. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16065>

Penikas H. (2021). – *Penikas H.* Review of Bank of Russia–NES workshop «Identification and Measurement of Macroprudential Policies Effects». *Russian Journal of Money and Finance*, 80(3). Pp. 94–104. <http://doi.org/10.31477/rjmf.202103.94>

Russia (2021). Bank of Russia. The main directions of development of the financial market of the Russian Federation for 2022 and the period of 2023 and 2024. // http://www.cbr.ru/Content/Document/File/124658/onrfr_project_2021-09-30.pdf.

Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Orlov V., Shukairi F. (2021). – *Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Orlov V., Shukairi F.* Modeling of the financial system's stability on the example of Ukraine. *Equilibrium*, 16(2). Pp. 377–411. <https://doi.org/10.24136/eq.2021.014>

Sinha N., Shastri S. (2021). – *Sinha N., Shastri S.* Does financial development matter for domestic investment? *Empirical evidence from India*. *South Asian Journal of Business Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/SAJBS-09-2020-0332>

Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa L. (2022). – *Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa L.* Financial Innovation Management: Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth of the Baltic Countries. *Marketing and Management of Innovations*, 1. Pp. 257–271. <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-19>

Swiss (2021). Swiss Financial Market Supervisory Authority. FINMA's strategic goals 2021–2024. // <https://www.finma.ch/en/finma/supervisory-objectives/strategy>.

Uch R., Miyamoto H., Kakinaka M. (2021) – *Uch R., Miyamoto H., Kakinaka M.* Effects of a banking crisis on credit growth in developing countries. *Finance Research Letters*, 43(C). <http://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102004>

UK (2021). Financial conduct authority. FCA Business Plan 2021–2022. // <https://www.fca.org.uk/publication/business-plans/business-plan-2021-22.pdf>.

REFERENCES

Australia (2021). Australian securities & investments commission. ASIC Corporate Plan 2021–2025. // <https://asic.gov.au/media/qzcaljce/asic-corporate-plan-2021-25-focus-2021-22-published-26-august-2021.pdf>.

Bank of Russia. (2019). On determining the stage of the credit cycle and the procedure for establishing a national counter-cyclical capital surcharge. Report for public consultation. // https://cbr.ru/Content/Document/File/72455/Consultation_Paper_190617.pdf

Barra C., Zotti R. (2021) – *Barra C., Zotti R.* Financial stability and local economic development: the experience of Italian labour market areas. *Empirical Economics*, 62. Pp.1951–1979. <https://doi.org/10.1007/S00181-021-02071-X>

Barrell R., Karim D.O., Macchiarelli C. (2018) – *Barrell R., Karim D.O., Macchiarelli C.* Towards an understanding of credit cycles: do all credit booms cause crises? *The European Journal of Finance*, 26(10). Pp. 978–993. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2018.1521341>

Canada (2021). Investment Industry Regulatory Organization of Canada. IIROC Priorities for 2022. // <https://www.iiroc.ca/news-and-publications/notices-and-guidance/iiroc-priorities-2022>.

Freixas X. (2018). – *Freixas X.* Credit Growth, Rational Bubbles and Economic Efficiency. *Comparative Economic Studies*, 60. Pp. 87–104. <https://doi.org/10.1057/s41294-018-0054-8>

Gnangnon S. (2021). – *Gnangnon S.* Effect of poverty on financial development: Does trade openness matter? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 82. Pp. 97–112. <https://doi.org/10.1016/J.QREF.2021.08.002>

Gospodarchuk G.G., Zeleneva E.S. (2022). – *Gospodarchuk G.G., Zeleneva E.S.* Stability of financial development: Problems of measurement, assessment and regulation. *PLOS ONE*, 17(11). Pp. 1-15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277610>

Gospodarchuk G., Zeleneva E. (2022a) – *Gospodarchuk G., Zeleneva E.* Assessment of Financial Development of Countries Based on the Matrix of Financial Assets. *Economies*, 10. Pp. 1–21. <https://doi.org/10.3390/economies10050122>

Lo Duca M., Peltonen T. (2011). – *Lo Duca M., Peltonen T.* Macro-Financial Vulnerabilities and Future Financial Stress-Assessing Systemic Risks and Predicting Systemic Events. *Macroeconomics: Aggregative Models eJournal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1803075>

NB RK. (2023). Financial Stability Report 2022. // <https://nationalbank.kz/kz/news/otchet-o-finansovoy-stabilnosti/rubrics/2094>.

Nguyen C.P., Su D.T. (2021). – *Nguyen C.P., Su D.T.* Easing economic vulnerability: Multidimensional evidence of financial development. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 81. Pp. 237–252. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2021.06.007>

Norway (2019). Financial Supervisory Authority of Norway. Finanstilsynet's strategy for the period 2019–2022. // <https://www.finanstilsynet.no/en/news-archive/press-releases/2019/finanstilsynets-strategy-for-the-period-2019-2022/>.

Ouyang Z., Dou Z., Wei L., Vasa L. (2022). – *Ouyang Z., Dou Z., Wei L., Vasa L.* Nonlinear spillover effect of US monetary policy uncertainty on China's systematic financial risks. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2). Pp. 364–381. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16065>

Penikas H. (2021). – *Penikas H.* Review of Bank of Russia–NES workshop «Identification and Measurement of Macroprudential Policies Effects». *Russian Journal of Money and Finance*, 80(3). Pp. 94–104. <http://doi.org/10.31477/rjmf.202103.94>

Russia (2021). Bank of Russia. The main directions of development of the financial market of the Russian Federation for 2022 and the period of 2023 and 2024. // http://www.cbr.ru/Content/Document/File/124658/onrfr_project_2021-09-30.pdf.

Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Orlov V., Shukairi F. (2021). – *Shkolnyk I., Kozmenko S., Kozmenko O., Orlov V., Shukairi F.* Modeling of the financial system's stability on the example of Ukraine. *Equilibrium*, 16(2). Pp. 377–411. <https://doi.org/10.24136/eq.2021.014>

Sinha N., Shastri S. (2021). – *Sinha N., Shastri S.* Does financial development matter for domestic investment? *Empirical evidence from India. South Asian Journal of Business Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/SAJBS-09-2020-0332>

Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa L. (2022). – *Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa L.* Financial Innovation Management: Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth of the Baltic Countries. *Marketing and Management of Innovations*, 1. Pp. 257–271. <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-19>

Swiss (2021). Swiss Financial Market Supervisory Authority. FINMA's strategic goals 2021–2024. // <https://www.finma.ch/en/finma/supervisory-objectives/strategy>.

Uch R., Miyamoto H., Kakinaka M. (2021) – *Uch R., Miyamoto H., Kakinaka M.* Effects of a banking crisis on credit growth in developing countries. *Finance Research Letters*, 43(C). <http://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102004>

UK (2021). Financial conduct authority. FCA Business Plan 2021–2022. // <https://www.fca.org.uk/publication/business-plans/business-plan-2021-22.pdf>.

**МАЗМҰНЫ
ПЕДАГОГИКА**

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ЖЕЛІЛІК КОММУНИКАЦИЯ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ ТЕОРИЯЛАРЫНЫҢ ДИСКУРСТЫҚ ТАЛДАУЫ.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.Қ. Қорғанбаева, Д.Ә. Қаражанова МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	18
С.Қ. Әбілдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, Қ.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КӨЛДЕНЕҢ DAҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Кітапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ – МЕКТЕПТЕГІ МЕТАПӨНДІК БІЛІМ БЕРУ НӘТИЖЕЛЕРІН МОНИТОРИНГЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкевич БИОАЛУАНТҮРЛІКТІ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ КІРІКТІРУ.....	52
А.Н. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серікова STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАОК-ДЫҢ MAҢЫЗЫ	76
М. Аширмбетова, Д. Шаяхметова УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН БІЛУ DEҢҒЕЙІН ЖОҒАРТУДА КОГНИТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Құлжанбекова, А. Хамидова ТҰРАҚТЫ ДАМУ ҮШІН ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ БІЛІМ БЕРУ BAҒДАРЛАМАСЫНА МЕДИА САУАТТЫЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Қуралбаева, А.Б. Сақулова ОРТА МЕКТЕПТІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ ОҚУЛЫҒЫНА ЕНДІРІЛГЕН МӘТІНДЕРДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ MAҢЫЗЫ.....	112
М. Ерденев МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОБОТАНИКАЛЫҚ БІЛІМДІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	126
Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДА ПОШТА-ТЕЛЕГРАФ МЕКЕМЕ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ (XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ- XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	142
Ғ.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ STEM ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ІЗДЕНУШІЛІК DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	153
Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимқулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНЫҢ «TEHDEУЛЕР MEH TEHСІЗДІКTEP» MAЗMҰНДЫҚ ЖЕЛІСІН ОҚЫП-ҮЙPEHУDE APACAC OҚЫТУ TEХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ.....	169
Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абильдинова, Джелал Карача ӘДЕБИ ШОЛУ: ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ MEH БІЛІМ БЕРУДЕГІ AҚПAPATТЫҚ TEХНОЛОГИЯЛАP APACЫHДАҒЫ БАЙЛAНЫС.....	185
М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ИСЛАМНЫҢ ТАРАЛУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ KEЙБІP MӘCEЛEP (Baтыс зерттеушілерінің еңбектері бойынша).....	196
Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Аманғалиева ОРТА MEКTEПTE TPИГОНOMETPИЯЛЫҚ ФУHКЦИЯЛАP APҚЫЛЫ KEЙБІP ФОРМУЛАЛАРДЫ ДӘЛEЛDEУ.....	212

Г.Б. Қыдырбаева, А.С. Стамбекова БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СЛІТ ТЕХНОЛОГИЯСЫНА КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	229
Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева «СЫРЫМ ДАТУЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС» ТАҚЫРЫБЫН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	242
Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСТАРЫ (MOOCS) – БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ.....	254

ЭКОНОМИКА

А.А. Абдикадинова, Ж.Т. Темірханов ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ: МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕРСПЕКТИВАСЫ.....	271
Е.Б. Аймағамбетов, М.Қ. Жоламанова, Е.А. Ставбунник ӨҢІРДІҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЖАЙ- КҮЙІН ТАЛДАУ (ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА).....	288
А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, С. Christauskas МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ДАМУЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАБИғИ РЕСУРСТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	302
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	316
М.Қ. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова БУХГАЛТЕРИЯДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.....	333
А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, Қ.Ж. Демеуова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКА САЛАЛАРЫ БӨЛІНСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	345
З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов ЛОГИСТИКА КӘСПКЕРЛІК ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	358
А.М. Казамбаева, С.М. Есенғалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А. А. Саякбаева АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНДІРСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ТӘСІЛДЕРІ: ҒЫЛЫМ МЕН БИЗНЕС АРАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ.....	376
Г.К. Кеңес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫНА КӨШУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Қадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ДАМУШЫ ЕЛДЕРДЕГІ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР (АФРИКА ҰЛЫ КӨЛДЕРІ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА).....	413
Б.С. Қорабаев, Г. Абуселидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ТАБИғАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ЕСЕБІ МЕН ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ МОДЕЛДЕРІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусаинов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б.Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов ӨҢІРДІҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	462
Е.Т. Меңдіқұл, Г.К. Кеңес, Ж.К. Басшиева, Э.С. Балапанова, Р.К. Айтманбетова АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	483

Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырқа ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛЕРДІҢ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Қожамжарова ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова ЕҢБЕКПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ТАЛДАУ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ САПАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫ БОЙЫНША).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРАМДЫЛЫҒЫН БАҒА АЛУ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.Қ. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несіпбеков, И. Узун ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ ҮРДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.Қ. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРТІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АӨК-НІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ.....	593

СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИКА

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздыкбаева, А.М. Байкулова ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИЙ СЕТЕВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ И ЦИФРОВОГО ЭТИКЕТА.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.К. Корганбаева, Д.А. Каражанова ОСОБЕННОСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА.....	18
С.К. Абильдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, К.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова РАЗВИТИЕ ТРАНСВЕРСАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Китапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ФОРМИРУЮЩЕЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ МОНИТОРИНГА МЕТАПРЕДМЕТНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ШКОЛЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкеевич ИНТЕГРАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ БИОРАЗНООБРАЗИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	52
А. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серикова РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ СТАРШЕЙ ГРУППЫ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек ЗНАЧЕНИЕ МООК В ФОРМИРОВАНИИ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ.....	76
М. Аширимбетова, Д. Шаяхметова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Кулжанбекова, А. Хамидова ВКЛЮЧЕНИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ПРОГРАММУ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Куралбаева, А.Б. Сақулова ДИДАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕСТОВ, ВКЛЮЧЕННЫХ В УЧЕБНИК КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ.....	112

М. Ерденов

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ
ВНЕКЛАССНОЕ ОБУЧЕНИЕ ЭТНОБОТАНИЧЕСКИМ ЗНАНИЯМ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ
ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....126

Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева

СЛУЖАЩИЕ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СЕМИРЕЧЕНСКОЙ ОБЛАСТИ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА).....142

Г.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ
ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....153

Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимкулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ
МАТЕМАТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕМЫ «УРАВНЕНИЯ И НЕРАВЕНСТВА»).....169

Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абылдинова, Джелал Карача

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР: ВЗАИМОСВЯЗЬ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ
ЭНЕРГИИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....185

М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМА ПРОНИКНОВЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ИСЛАМА В СРЕДНЕЙ АЗИИ В
РАБОТАХ ЗАПАДНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....196

Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Амангалиева

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО НЕКОТОРЫХ ФОРМУЛ С ПОМОЩЬЮ ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ
ФУНКЦИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....212

Г.Б. Кыдырбаева, А.С. Стамбекова

ОТНОШЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К CLIL
ТЕХНОЛОГИЯМ В МНОГОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....229

Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдаuletova, Б. Едил, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕМЫ «НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО
ВОССТАНИЯ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ СЫРЫМА ДАТУЛЫ» ПО ПРЕДМЕТУ
ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА.....242

Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова

МАССОВЫЕ ОТКРЫТЫЕ ОНЛАЙН-КУРСЫ (MOOCS) КАК ИНСТРУМЕНТ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ.....254

ЭКОНОМИКА**А.А. Абдикадирова, Ж.Т. Темирханов**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ: ПЕРСПЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОГО
АУДИТА.....271

Е.Б. Аймагамбетов, М.К. Жоламанова, Е.А. Ставбунник

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ
ЭКОЛОГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КАРАГАНДИНСКОЙ
ОБЛАСТИ).....288

А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, К. Кристаукас

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА302

Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММ ПО ПОВЫШЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ
ГРАМОТНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....316

М.К. Болсынбек, Р.А. Ер尼亚зов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В БУХГАЛТЕРИИ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ.....333

А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, К.Ж. Демеуова

ПУТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗДЕЛЕНИИ ОТРАСЛЕЙ
ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....345

З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов

ЛОГИСТИКА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА.....358

А.М. Казамбаева, С.М. Есенгалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А.А. Саякбаева ИНТЕГРИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: РОЛЬ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ НАУКОЙ И БИЗНЕСОМ	376
Г.К. Кенес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕРЕХОДА К ОРГАНИЧЕСКОМУ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Кадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ (НА ПРИМЕРЕ АФРИКАНСКИХ СТРАН ВЕЛИКИХ ОЗЕР).....	413
Б.С. Корабаев, Г. Абуслидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛЕЙ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМ ПРИРОДООХРАННЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАТРАТ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусайнов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б. Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА.....	462
АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	483
Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырка РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Кожамжарова ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ РИСКОВ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ УЧЕТА И ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.К. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несипбеков, И. Узун ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.К. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТРАНСФЕРТА ТЕХНОЛОГИЙ.....	593

**CONTENTS
PEDAGOGYR**

U.M. Abdigapbarova, A.D. Syzdykbayeva, A.M. Baikulova DISCURSIVE ANALYSIS OF THE THEORIES OF NETWORK COMMUNICATIVE CULTURE AND DIGITAL ETIQUETTE.....	7
M. Abdinag, Zh. Korganbaeva, D. Karazhanova FEATURES OF CONTINUING EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS.....	18
S.K. Abildina, A.O. Auken, I.D. Bakirova, K.J. Balapanova, J.U. Dagarova DEVELOPMENT OF TRANSVERSAL SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	28
S.T. Aytbaev, S.V. Sumatokhin, A.A. Kitapbayeva, D.U. Seksenova, G.B. Atalikhova FORMATIVE ASSESSMENT – AS A TOOL FOR MONITORING METASUBJECT EDUCATIONAL RESULTS AT SCHOOL.....	38

M.B. Amanbayeva, A.D. Maimatayeva, S.A. Yessenturova, P.V. Stankeevich INTEGRATING THE RESULTS OF BIODIVERSITY RESEARCH INTO THE EDUCATIONAL PROCESS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	52
A. Amanzholova, R.K. Izmagambetova, O.S. Serikova DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN BASED ON STEAM TECHNOLOGY.....	63
A.G. Aubakir1, D.U. Seksenova, T.R. Ospanbek THE IMPORTANCE OF MOOCS IN THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	76
M. Ashirimbetova, D. Shayakhmetova THE USE OF COGNITIVE STRATEGIES IN IMPROVING UNIVERSITY STUDENTS' LEVELS OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY.....	93
P. Yelubayeva, M. Burkitbayeva, G. Kulzhanbekova, A. Khamidova INCORPORATING MEDIA LITERACY IN LANGUAGE EDUCATION CURRICULUM FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	102
Zh.S. Yergobekova, A.A. Kuralbayeva, A.B. Sakulova DIDACTIC SIGNIFICANCE OF TEXTS EMBEDDED IN THE TEXTBOOK OF THE KAZAKH LANGUAGE OF SECONDARY SCHOOL.....	112
M. Erdenov WAYS OF FORMATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF STUDENTS THROUGH EXTRACURRICULAR TEACHING OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE.....	126
G.Z. Iskakova, A.S. Yskak, N.A. Tasilov, R.ZH. Mrzabayeva EMPLOYEES OF POSTAL AND TELEGRAPH INSTITUTIONS OF THE SEMIRECHENSK REGION (SECOND HALF OF THE 19TH - FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY).....	142
G.I. Issayev, D.ZH. Yussupova, A. Issayev FORMING STUDENTS' RESEARCH SKILLS BY IMPLEMENTING STEM TECHNOLOGIES IN THE SUBJECT OF BIOLOGY.....	153
R.I. Kadirbayeva, B.T. Alimkulova, A.M. Bazarbayeva, Kh.T. Kenzhebek APPLICATION OF MIXED LEARNING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF THE CONTENT LINE OF THE SCHOOL MATHEMATICS COURSE «EQUATIONS AND INEQUALITIES».....	169
Zh.R. Karatayeva, G.M. Abildinova, Celal Karaca LITERATURE REVIEW: INTERCONNECTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AND INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION.....	185
M. Kasimbekova, E.T. Kartabayeva, R.ZH. Mrzabayeva THE PROBLEM OF PENETRATION AND STATEMENT OF ISLAM IN CENTRAL ASIA IN THE WORKS OF WESTERN RESEARCHERS.....	196
B.Z. Kenzhegulov, Zh. Saidolkzyzy, R.K. Amangaliyeva PROVING SOME FORMULAS USING TRIGONOMETRIC FUNCTIONS IN HIGH SCHOOL.....	212
G. Kydyrbayeva, A. Stambekova ATTITUDES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TOWARDS CLIL- TECHNOLOGIES IN MULTILINGUAL EDUCATION.....	229
E.N. Noyanov, M.D. Baidavletova, B. Edil, R.ZH. Mrzabayeva PROBLEMS OF TEACHING THE TOPIC OF THE "NATIONAL LIBERATION UPRISING LED BY SYRYM DATULY" IN THE DISCIPLINE OF HISTORY OF KAZAKHSTAN.....	242
D. Shrymbay, E. Adylbekova MASSIVE OPEN ONLINE COURSES (MOOCS) – A TOOL FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	254

EKONOMICS

A.A. Abdikadirova, Zh.T. Temirkhanov RESEARCH OUTPUT EFFECTIVENESS: A PUBLIC AUDIT PERSPECTIVE.....	271
Ye.B. Aimagambetov, M.K. Zholamanova, Ye.A. Stavbunik ANALYSIS OF THE STATE OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE KARAGANDA REGION).....	288

A. Alibekova, L. Sembiyeva, Z. Bashu, S. Ydyrys, C. Christauskas ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF NATURAL RESOURCES IN THE FRAMEWORK OF THE DEVELOPMENT OF STATE AUDIT	302
E. Balapanova, R. Arzikulova, A. Issaeva, M. Nurgabylov, K. Tastanbekova ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF FINANCIAL LITERACY PROGRAMS IN KAZAKHSTAN.....	316
M. Bolsynbek, R. Yeriyazov, A. Auyesbekova, M. Zhumazhanova, K. Baidairova ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING: ADVANTAGES AND CHALLENGES....	333
A. Ibrasheva, K. Kamali, A. Sugurova, Sh. Igenbayeva, Demeuova K. WAYS TO DEVELOP INNOVATIVE ACTIVITY IN THE DIVISION OF SECTORS OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	345
Z. Imanbayeva, Y. Kunyazov, D. Bekniyazova, G. Bekenova, M. Nurgabylov LOGISTICS AS A KEY FACTOR OF BUSINESS EFFICIENCY.....	358
A. Kazamyayeva, S. Yessengaliyeva, K. Nursapina, N. Ibadildin, A. Saiakbaeva INTEGRATED APPROACHES TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION: THE ROLE OF COOPERATION BETWEEN SCIENCE AND BUSINESS.....	376
G. Kenges, R. Berstembayeva, G. Mukasheva, G. Orynbekeva, D.T. Zhumanova ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT OF THE TRANSITION TO ORGANIC AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	393
A. Kizimbayeva, A.K. Kadyrbergenova, G.T. Akhmetova, A.T. Zhanseitov FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF THE GREAT LAKES COUNTRIES OF AFRICA).....	413
B.S. Korabayev, G. Abuselide, B. Kadyrov, B. Yespenbetova PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS MODELS OF THE EFFECTIVENESS OF ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL COST SYSTEMS	426
A. Kultanova, X. Kusainov, B. Zhakupova, N. Kalyuzhnaya, A. Rakhmanova IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICY AS A FACTOR IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN.....	444
D.S. Makhmetova, E.B. Tlessova, L.B. Gabdullina, A.T. Karipova, M. Nurgabylov THE STATE AND PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGION.....	462
Y. Mengdikul, G. Kenges, Zh. Bashieva, E. Balapanova, R. Aitmanbetova AGRICULTURAL COMPLEX AND ITS ROLE IN ENSURING COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY	483
B.B. Mubarakova, N.C. Kaftunkina, M.M. Mukhamedova, M.S. Kayumova, Dyrka Stefan THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN PROVIDING EMPLOYMENT OF THE POPULATION.....	500
D. Muratova, K. Abdykulova, J. Tenizbaeva, B. Sergazieva, G. Kozhamzharova KAZAKHSTAN'S FINANCIAL STABILITY AND RISK ASSESSMENT CRITERIA.....	514
G. Nassyrova, Sh. Aitimova RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE EMPLOYED POPULATION.....	532
G.Rakhimzhanova, A. Maidyrova, A.A. Kocherbayeva, L. Shayakhmetova ECONOMIC ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL (ON THE EXAMPLE OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION).....	546
A. Sadvakassova, A. Xembayeva, G. Demeuova, A. Mukatay, Il. Bordiyanu CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF ACCOUNTING SYSTEMS AND ASSESSMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN ENTERPRISE.....	563
K. Satymbekova, Zh. Taibek, D. Zhakipbekova, B. Satenov, Ye. Nesipbekov, Y. Uzun WAYS TO IMPROVE THE PROCESSES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PROJECTS AND DETERMINING THEIR ECONOMIC EFFICIENCY.....	581
K.E. Shertimova, M.K. Seidakhmetov, Zh.K. Taibek, G.Ye. Maulenkulova, V. Seitova THE ECONOMIC MECHANISM OF INCREASING THE INNOVATION POTENTIAL OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN WITH THE USE OF TECHNOLOGY TRANSFER.....	593

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.12.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.